

ARISTOTELOVA METODA V *MET.* A,3^a

Štěpán Blahůšek

*Otázka sama je cestou.**M. Heidegger*

Obecnou domněnku prvních filosofů o výlučnosti látky jako počátku všeho jsoucímho překoná Aristotelés v *Met.* A,3 tím, že ji svou metodou zkoumání podrobuje zkoušce. Tato metoda zároveň Aristotelovi dovoluje chápat mínění předchůdců jako doložení vlastní pozice. Nejedná se tudíž o metodu za účelem vyvrácení.

Aristotelova filosofie je filosofií dialogu – *συνεδρία σοφῶν*. Otevřeně se snaží proniknout k jádru té či oné domněnky, srovnávat její východiska a závěry a sledovat její vlastní nosnost. Z možnosti takového vmyšlení se do cizích mínění získává Aristotelés výsledky, o nichž je přesvědčen, že přesahují rámec osobního přístupu, protože pramení z filosofického tázání vůbec. V čem spočívá toto tázání a jak rozvíjí nynější metodu, je předmětem našeho zájmu.

I. Účel metody: 983a24 – 983b6

Aristotelés zopakuje čtyři hlavní způsoby, jak se vypovídají důvody, τὰ αἰτία (a27–32): ἡ οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι, ἡ ὕλη καὶ τὸ ὑποκείμενον, ὁθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως, τὸ οὐ ἔνεκα καὶ τὰ γὰρ θόν. Tímto zahájením před námi vymezí oblast, v níž, jak předpokládá, se budeme pohybovat, a tak i ověřovat její správnost. Pro náš postup je postačující, řekneme-li, že Aristotelův zájem zkoumat důvody se zakládá v definici filosofie jako ἐπιστήμη θεωρητικῆ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν (982b9–10).¹

^a Podkladem k této práci byla seminární práce k četbě Aristotelových *Metafysik A* s F. Karfíkem v roce 1994.

¹ Ze srovnání míst 983a26 vzhledem k 982b9–10 i 982a5–6 se zdá, že τὸ αἴτιον shrnuje ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ αἰτία. To souhlasí zčásti s pozdějším přesnějším určením jejich vzájemného vztahu v *Met.* Δ,1 a 2 (πάντα γὰρ τὰ αἰτία ἀρχαί,

První, co Aristotelés udělá, je, že nás upozorní na to, že uvedený seznam čtyř způsobů, jak se vypovídají důvody, jsme získali dostatečným (ικανώς) teoretickým rozbořením ve *Fysikách* (a33–b1). Je si ale vědom toho, že není sám, kdo se otázkou počátků a příčin zabýval (b3–4). Jiné názory mohou dobře posloužit pro potvrzení či zpřesnění vlastního stanoviska.

Máme-li rozbor z *Fysik* nezávisle potvrdit nebo upřesnit, není to přirozeně možné toutéž metodou, kterou jsme jich nabyli. Aristotelés volí nový postup zkoumání (τῆ μεθόδῳ τῆ νῦν, b4). Budeme zkoumat otázku počátků a příčin vzhledem k tomu, jak se o nich vyslovili (tj. uvažovali, λέγουσιν, b3) staří filosofové. Neboť i oni hleděli při zkoumání jsooucího k pravdě (b2–3).

O užitku (προϋγγου, b4) nynější metody není pochyb, „bud' totiž [1] nalezneme nějaký jiný rod příčiny, anebo [2] tím spíše uvěříme v ty, které jsme nyní vyslovili“ (b5–6). Ve zformulování užitečného závěru nynější metody se výslovně střetávají dva základní zdroje Aristotelovy dialektiky. Na jedné straně jsou mínění, která zastávají jiní,² na straně druhé jazykové struktury, které přejímáme z běžného používání řeči (případ *Fysik*).³ Obecně platí, že exkurs do názorů předchůdců patří k povaze Aristotelova zkoumání.

Není jen jasné, co by se dělo, kdyby dialog s předchůdci vedl skutečně k výsledku (1). Aristotelés se sice tváří, jako by nebylo ještě nic rozhodnuto, jako by nynější metoda mohla otrást pozici z *Fysik*. Sám tomu ale nevěří. To se ukazuje z toho, jak zformuloval její možné

1013a17), kde se ale nemluví o ἡ αἰτία. Nicméně Aristotelés tam užívá běžně maskulina ὁ αἴτιος (1013a31, 1014a1, a5), z čehož se dá soudit, že neutrum τὸ αἴτιον by mohlo být souhrnným vyjádřením pro všechny tři rody. ὁ αἴτιος nechybí ani v *Met.* A,3 (viz 984a23).

V této souhře chápeme jejich použití v *Met.* A,3, kterou dokládá hned první věta. Vědění o důvodech (αἴτιον) je zapotřebí uchopit ἐξ ἀρχῆς (983a24–25), a to nikoli ve smyslu časovém, ale ve smyslu věčně metodickém (srv. 984a27–28) skrze πρώτη αἰτία (983a25–26). Proto Aristotelés může jeden z důvodů (αἴτιον) rozvést přímo jako počátek ὁθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (983a30).

² Srv. J. Barnes, *Aristotle and the methods of ethics*, in: *Revue Internationale de la Philosophie*, 34, 1981, str. 490.

³ Srv. W. Wieland, *Aristotle's Physics and the Problem of Inquiry into Principles*, in: *Articles on Aristotle*, sv. 1, Oxford 1970, str. 132 nn. T. H. Irwin, *Aristotle's First Principles*, Oxford 1988, str. 99. W. Charlton, *Aristotle's Physics*, Book I and II, Trans. and notes, Oxford 1970, viz Introduction. E. Hussey, *Aristotle's Physics*, Book III and IV, Trans. and notes, Oxford 1983, viz Introduction.

závěry. Situace (2) nastane jen v případě nesplnění (1). (2) je důsledkem, nikoli možností k (1), který nám Aristotelés automaticky předkládá. Ale vůbec nezmiňuje, co by se stalo, kdyby vskutku přišlo na (1). Aristotelés neuvažuje o skutečné alternativě k (2). Rovněž samotné použití silnějšího γένος αἰτίας v (1), oproti εἶδος sloužícího jinde v *Met.* A,3 k diferenciaci počátků a příčin (983b7, 983b19, 984a18), svědčí o tom, že Aristotelés již zde „dělá“ vše pro to, aby (1) nikdy nenastalo. Navíc (2), jak se ukáže dále z průběhu *Met.* A, se potvrdí i v případě, že nalezneme u předchůdců pouze některé z Aristotelových čtyř důvodů, resp. všechny, ale jen v nerozlišené podobě (ἀμυδρῶς) či v jistém ohledu (τρόπον τινα).⁴ I to je situace, kdy (1) není splněno. Samotná vyslovená mínění jiných nejsou kritériem Aristotelovy pozice.

Vidíme, že jediným případem, který by nevedl k potvrzení nikoli nějak vykonstruované, ale z řeči vyzozorované (τεθειώρηται, a33)⁵ pozice z *Fysik*, by bylo jen skutečné objevení nového rodu příčin (γένος αἰτίας, b5). Ukazuje se ale, že Aristotelova formulace závěru nynější metody i jeho následný postup tuto možnost nijak neotvírají. Ba právě naopak se zdá, že nás Aristotelés chce hned v samotném úvodu (ještě v první větě kapitoly) od této možnosti odradit, když jednoznačně (μὲν οὖν) zhodnotí svá zkoumání z *Fysik* jako ικανώς (a33).

O co Aristotelovi tedy jde, jestliže jeho motivem není podat alternativní metodu k potvrzení či vyvrácení pozice z *Fysik*, jak by se skutečně mohlo zprvu zdát?⁶ Nabízí se samozřejmě varianta, že Aristotelés

⁴ Viz Aristotelovo závěrečné zhodnocení přítomnosti příčin u předchůdců v 993a11–15. K.–H. Winner, *Die dualistische Interpretation des Seienden, aufgezeigt am aristotelischen Verständnis der ΠΡΩΤΗ ΗΥΛΗ*, München 1967, str. 37, uvádí pro srovnání místo z *De an.* 416b17.

⁵ Aristotelovy αἱ ἀρχαί, τὰ αἴτια α αἱ αἰτία jsou předmětem θεωρία (982b9–10, 983a15, a17, 1003a21, a25, 1069a18–19).

⁶ T. H. Irwin, cit. d., str. 157: „Aristotle shows that he does not intend to take the doctrine of four causes for granted. He expects us to find either that it is reasonable or that it needs to be changed.“ I. Düring, *Aristoteles*, Darstellung und Interpretation seines Denkens, Heidelberg 1966, str. 261: „Trotz der großartigen Einleitung muß dieser Lehrvortrag als eine Improvisation bezeichnet werden. Aristoteles wollte seine in Phys. II vorgetragene Lehre gründlich motivieren.“ Düring se vůbec na vážnost Aristotelova dialogu s předsókratiky – συνεδρία σοφῶν (987a2) – dívá poněkud s nadhledem (srv. str. 262, 266, 267). A do třetice též H. Seidl, *Aristoteles' Metaphysik*, Felix Meiner, Hamburg 1989, str. 274.

napsal knihu *A*, aby nás jen informoval o tom, jak filosofovali jeho předchůdci. Vždyť právě první kniha *Metafysik* patří k jednomu z mála textů, z něhož se typem jízdního řádu dovídáme o tom, kam kdo z předsokratiků „dojel“. Dopravní verze se ale vylučuje faktem, že jsou zde ještě předchozí dvě kapitoly, které formují cíl celé úvodní knihy *A* jako Aristotelovu otázku po bližším určení filosofie a na které pak zcela plynule navazuje kapitolka 3.⁷

V 983a28–29 po uvedení prvního ze způsobů, jak se vypovídá důvod, totiž jako *ἡ οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι*, Aristotelés obratem tento způsob vypovídání staví nad ostatní. Znenadání tvrdí, že „ἀνάγεται γὰρ τὸ διὰ τί εἰς τὸν λόγον ἔσχατον, αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τὸ διὰ τί πρῶτον“ (neboť „proč“ vede ke konečnému vymezení, toto první „proč“ je pak důvodem a počátkem). Proč by tomu tak mělo být? Proč by logos prvního ze způsobů (definiens), jak se vypovídají důvody, který je vyjádřením „toho co bylo být“ (*τὸ τί ἦν εἶναι*) (*Met. Z*, 4), které spadá vjedno s (první) podstatou (*οὐσία*) (*Met. Z*, 6), měl být definitivní (*ἔσχατον*) vůči ostatním důvodovým odpovědím (logům)? Toto tvrzení mnohé předpokládá. Z hlediska *Metafysik* předpokládá výsledky zkoumání z knihy *Z*. Neboť ty teprve rozhodnou o tom, proč a v jakém ohledu *ἡ οὐσία καὶ τὸ τί ἦν εἶναι* je *τὸ αἴτιον πρῶτον τοῦ εἶναι*, prvním důvodem bytí.⁸

Není zde vůbec zapotřebí rozhodnout problém datace jednotlivých knih a jejich kapitol. Stačí si uvědomit, že Aristotelova charakteristika ideálního způsobu vypovídání důvodu *κοὺν ἔσχατον* není samozřejmostí. Už její přítomnost je zde ojedinělá. Takto se vyjadřuje jen ten, kdo sice nemusí ještě znát výsledky, ale už musí mít přinejmenším věcný vhled do situace, v níž se chce nacházet, tj. jasně vidět, kam svým důvodovým tázáním nakonec míří.⁹

⁷ Srv. M. Frede, G. Patzig, *Aristoteles „Metafysik Z“*. Text, Übers. und Kommentar, München 1988, sv. I, str. 27.

⁸ Tomuto závěru z *Z*, 17, 1041b28, ve které Aristotelés zkoumá *ἡ οὐσία* právě z hlediska *ἀρχὴ καὶ αἰτία* (1041a9–10), předchází redukce *αἴτιον ἐπὶ τοῦ γίνεσθαι καὶ φθίεσθαι* na *αἴτιον ἐπὶ τοῦ εἶναι* čili *τί ἐκίνησε πρῶτον* na „širší“ *τινος ἕνεκα* (1041a29–32). Zdá se, že teprve tento metodický krok Aristotelovi umožní převést vposledku jakékoli důvodové tázání *διὰ τί* na ideální *τὴν ὅλην ζητεῖ διὰ τί ἐστίν* (1041b5). Ideální otázka „Proč látka je [určité] co?“, která je centrální otázkou knihy *Z*, pak skutečně na rovině *οὐσία αἰσθηταί* nevyžaduje další tázání „proč“. V tom smyslu je ideální důvod definitivní (srv. Alexandros z Afrodiasias, in *Met.* XXI, 10).

⁹ Připusťme, že je tato hutná charakteristika už jakýmsi „shrnutím“ z *Fysik*.

Druhým místem, na které bychom chtěli upozornit, je závěr první věty 3. kap. Antithetická konstrukce *μὲν οὖν ἰκανῶς... ὁμως δὲ* v ř. a33–b1 chytře poslouží (*προὔργου*, b4) Aristotelovi k vmísení *Fysik* do současného zkoumání vlastního předmětu filosofie. Nicméně však (*ὁμως δὲ*) revize *Fysik* a zájem o předsokratiku se váže na stěžejní téma knihy *A*, kterým i nadále zůstává zkoumání *ἰσούσιου* (*ἐπίσκοψον τῶν ὄντων*, b2), a to filosofické zkoumání *ἰσούσιου* vzhledem k pravdě (*καὶ φιλοσοφήσαντας περὶ τῆς ἀληθείας*, b2–3). Zkoumání pravdivého se pak i u předchůdců děje v jasnosti důvodového logu (*δῆλον γὰρ ὅτι κάκεινοι λέγουσιν ἀρχὰς τινας καὶ αἰτίας*, b3–4) podle souvislosti, že „*οὐκ ἴσμεν δὲ τὸ ἀληθὲς ἄνευ τῆς αἰτίας*“ (993b23). Důvod nám vytváří prostor pro smysluplné porozumění tomu, že se něco má tak či onak (*τὸ ἀληθὲς*).

Na základě provedených úvah usuzujeme, že skutečný účel exkursu do názorů prvních filosofů neleží ani v dílčím předem jasném potvrzení pozice z *Fysik*, které navíc již podobný exkurs prodělaly, ani v pouhém doxografickém shrnutí. Z našeho hlediska nynější metoda věcně navazuje na celkovou metodu (*τὴν ὅλην μέθοδον*, 983a 20–23) první knihy. Prozatímní pracovní tezí, která bude dále vodítkem našeho zkoumání, bude, že Aristotelovi jde v *Met. A*, 3 o metodické uchopení (a pak dále přes tzv. „katalog aporií“ v knize *B* rozvinutí) filosofie z jednotného motivu. Filosofie, která začala s Thaletem (983b20–21).

II. Shrnutí jako první krok metody: 983b6 – 984a16

Aristotelés nám jadrně předvede, jak rozumí té většině prvních filosofů, kteří se domnívají, že výlučně počátky v druhu látky (*τὰς ἐν ὅλῃς εἶδει μόνας ἀρχὰς*, b7) jsou počátky všeho *ἰσούσιου* (b6–18).

V tom případě to svědčí jen o tom, že Aristotelés vidí dál, než jsme předpokládali. Neboť tento doplněk, který slouží jako argument (*γὰρ*, 983a28) pro to, že zde ideální způsob vypovídání důvodu musí vůbec být, by Aristotelés nikdy nezmínil, kdyby mu skutečně šlo o seriózní metodickou kontrolu výsledků z *Fysik* skrze nynější metodu. Podle Aristotela totiž žádný z předsokratiků ke konečnému ideálnímu důvodu nikdy nedospěl.

Srv. T. H. Irwin, cit. d., str. 101: „[ve *Fysikách* Aristotelés] does not show why we must believe that there are essentially formal first substances“. Celá tato charakteristika (uváděná v Jaegerově i Rossově vydání v závorce) se nám pak spíše jeví jako Aristotelova poznámka, která určuje směr jeho filosofie (srv. T. H. Irwin, cit. d., str. 158) (o výhodnosti „terče“ při postupu zkoumání srv. *EN* 1094a24–25).

Vycházíme z výkladového protikladu, že si Aristotelés předsevzal na tomto místě zpravit nás, jak se to má s počátky a příčinami u starších, přičemž titul „důvod“, tak jak ho sám v úvodu kapitoly klasifikuje, nepoužije. Naopak na místo toho zavádí s přímým odvoláním se na první filosofy (φασιν, b11) zase nové výrazy jako οὐσία (b10), στοιχεῖον (b10-11) a φύσις (b13), které nám pochopení nijak neulehčují. Např. je jasné, že οὐσία v ř. b10 nemá mnoho společného s οὐσία z ideálního vypovídání se důvodu v 983a27. O jakou οὐσία tedy jde? Proč místo ní Aristotelés hned nemluví o ὑποκείμενον, nýbrž ji vymezuje vztahem k στοιχεῖον a φύσις; ὑποκείμενον bylo v seznamu důvodů zavedeno právě v souvislosti s látkou (983a29-30) a zde by bylo na místě (srv. 985b10). Co touto terminologickou komplikovaností, která problematizuje případná obsahová srovnání, získáváme?

Domníváme se, že odpověď najdeme v dialektičnosti nynější metody. Pro ni je charakteristické, že Aristotelés nečelí svým předchůdcům vlastní již zformovanou pozicí. Kritériem, kterým je zprvu poměřuje, je jednoduše množina jejich vlastních tvrzení. Zkoumá, zdali jejich dílo dosáhlo toho, čeho svým výkladem dosáhnout chtělo.¹⁰ Proto mluví jejich řečí, protože my chceme získat (παραλάβωμεν, 983b1) jen to, co oni mínili (ᾠήθησαν, 983b7).¹¹

V tomto úseku Aristotelovi běží o čisté shrnutí. S předsókratovou řečí tak nejméně pronikneme (ἐπελθοῦσιν, 983b4) k obsahu mínění o výlučnosti látky jako počátku. S dávkou nutnosti tento obsah Aristotelés shrne závěrem, že „je zapotřebí, aby existovala nějaká φύσις buď jedna anebo víc než jedna, z které jiné vzniká, zatímco ona se uchovává“ (b17-18). Tato nutnost je nutností důvodovou. Je výsledkem dvou východisek: (1) existují jen látková jsoucna (b8-9)¹² a (2) látka se stále uchovává (b13).¹³ Myšlenkový postup od těchto východisek k získanému závěru je zcela legitimní. Závěr je nejen logicky

¹⁰ Viz W. Wieland, cit. d., str. 132.

¹¹ Námitka, že v ř. b16 vnesl do shrnutí výraz ὑποκείμενον, padá s faktem, že příklad se Sókratem (b13-16) je Aristotelovým vlastním příkladem, který chce myšlenku předsókratů osvětlit, nikoli doložit, jak vidíme z φάμεν v ř. b14 oproti φασιν v ř. b11.

¹² ἐξ οὗ, které je zde ve spojení s ἅπαντα τὰ ὄντα a je imanentní částí toho, co vzniká, odkazuje k látce (986b6-8). Srv. Alexandros z Afrodiasias, in *Met.* 23, 13 nn.

¹³ Viz příklad se Sókratem (b13-16). Srv. Alexandros z Afrodiasias, in *Met.* 28,3 nn., pro kterého je zde látka vždy ἐν ἐνέργειᾳ.

konzistentní s východisky, z kterých je vyvozen, ale i samotná východiska jsou na nepředmětné rovině „hyletických dat“ (πάθεισι, b10)¹⁴ zkušenostně opodstatněná. Postačí, když k (1) řekneme, že problém výlučnosti smyslových podstat je jedním z motivů knihy Z (1028b28-31), který v jejím průběhu zůstává nevyjasněn (1041a6-9),¹⁵ a k (2), že nepřetržitá možnost aktuality látky jako zdroje afekce zajišťuje vědění (αἰσθησις) o něčem mimo nás (1010b30-36).

V každém případě platí, že Aristotelés tento závěr ani jeho východiska nenapadá a svým příkladem se Sókratem k jejich pochopení napomáhá (viz pozn. 14). Soudíme z toho, že v tomto předvedení Aristotelés s fysiologou souhlasí.¹⁶ To, s čím nebude souhlasit, bude výlučnost takového závěru ve smyslu důvodu jsoucího.

Shrnutí myšlenky o výlučnosti látkového počátku u prvních filosofů provádí Aristotelés jak po stránce obsahové, tak po stránce logické. Předvádí nejen obsah s užitím jim vlastních výrazů, ale i rovinu a stavbu jejich myšlení. V sobě konzistentní přesvědčivé shrnutí jejich učení je základním kamenem nynější metody. Teprve na tento krok může navázat krok druhý, jehož úkolem bude rozvést to, co jest v tomto shrnutí obsaženo implicitně. Tj. zviditelnit i to, co je již přítomno, ale skryté v tradici. Neboť podle Aristotela si ne všichni byli plně vědomi toho, co říkají (985a16).¹⁷

Aristotelés zpětně na příkladech jednotlivých předsókratůk demonstuje, a tak i ověřuje, závěr získaný z předchozí pasáže (b18-a16).

Vzhledem k obecné Aristotelově snaze dialekticky zkoumat a rozvíjet tradiční mínění lze v obryse zformulovat nynější metodu do výše uvedených dvou kroků. Tyto kroky odpovídají myšlence nynějšího postupu zkoumání. Rozvíjet a zviditelnovat skryté má smysl pouze tehdy, jestliže to, co se má rozvíjet a zviditelnovat, je v sobě argumentačně a zkušenostně vykazatelné. Teprve pak mohou vhodně položenou otázkou, která se nevymyká dosavadní logice, něco odkrývat, aniž

¹⁴ ἢ ὕλη, ἢν οὐδέποτε ἄνευ πάθος (GC 320b16-17, 23-24).

¹⁵ Srv. R. Boehm, *Das Grundlegende und das Wesentliche*, Den Haag 1965, str. 183 a K.-H. Winner, cit. d., str. 154: „So entfaltet sich die πρώτη φιλοσοφία in dem γεννᾶν (Meta. 985b12) der οὐσία αἰσθηταί durch ihre ersten nicht mehr wieder zurückführbaren Seinsgründe. Dies ist ihr gemeinsam mit der στοιχεῖα - Lehre der Vorsokratiker (vgl. Meta. 1003a28-29).“

¹⁶ Srv. K.-H. Winner, cit. d., str. 14, 154.

¹⁷ Viz W. Wieland, cit. d., str. 132.

bych při tom porušil celkovou myšlenkovou strukturu, v níž se pohybuji a z níž jsem vyšel. Neboť nejde o to, jaké jsou ten či onen považoval za ten či onen počátek, ale o to, že počátek vůbec myslel. Tj. že myslel jsoucí určitým důvodovým způsobem (983b3-4).

Aristotelés se nijak nebouří proti tomu, že pro jednoho je tímto počátkem voda, pro jiného vzduch, dokonce ani proti tomu, že pro Platóna je idea i látkovou příčinou¹⁸ a že pro pythagorejce jí je číslo. Aristotelovi jde o čtyři základní (πρώτη) rozdílné způsoby položení důvodové otázky διὰ τί po jsoucím, přičemž by mu zřejmě nevadilo, kdyby je někdo dovedl vědecky uchopit (λαβεῖν ἐπιστήμην, 983a24) např. jen na základě látky.

Přestože se Aristotelés musí držet řeči, obsahu i roviny myšlení prvních filosofů, aby zachoval přesvědčivost a vykazatelnost bodu, na kterém chce dále filosofii stavět, soustředí zde svoji pozornost především na logickou stránku věci. Obsah sám bude změněn. Změněn tak, aby umožnil rozvinutí směrem ke všem čtyřem důvodům. Nejdříve si ale Aristotelés musí pro takové rozvinutí zformovat prostředí, kterým je důvodový logos. Toto prostředí je společné Aristotelovi i prvním filosofům (983b3-4).¹⁹ Pravdivé má své opodstatnění (993b23).²⁰ Projevem a potvrzením tohoto ztvárnění je Aristotelův výklad předchůdců formou sylogismu, a to dokonce i v případě básníků.²¹

¹⁸ Viz R. Sorabji, R. W. Scharples, in: *Alexander of Aphrodisias on Aristotle's Met. I*, trans. by W. E. Dooley, N. Y. 1989, Introduction, str. 1, pozn. 1.

¹⁹ Aristotelés se sice staví k jednotlivým důvodům, tj. premisám, jenž Miléfa-na vedly k výpovědi o vodě jako počátku obezřetně (ἴσως, 983b22), nicméně ale nepochybuje o tom, že nějaké tu být musejí. Podobně Platón ve *Faidónovi* (97c-d) není spokojen se způsobem předsókratikova přístupu k jsoucímu skrze příčinu, ale ani on nepopírá její přítomnost. Vyplovává jen na „druhou plavbu“.

²⁰ Vědění příčin vůbec, a tím filosofie, závisí na aktivním (učitelnost, 982a13) ovládnutí διότι (981a29-30). Tvzení je nutné myslet spolu s jeho důvodem (*De an.* 413a11-16).

²¹ V případě fyziologa Thalety zní sylogismus pro vodu jako počátek v úplně podobě takto: To, z čeho všechno vzniká, je počátkem všeho. Existují jen smyslové věci. Země jest na vodě. Teplo hvězd vzniká a žije vlhkým (mořské výpary, viz též Homér *Il.* XVIII, 487-489). Voda je tedy počátkem (983b20-25). V případě mytologů sledujeme Alexandrův výklad, in *Met.* XXV, 12: Co je nejmávanější, je nejstarší. To, čím muž skládá přísahu, je nejmávanější. A tím je voda.

III. Rozvinutí shrnutí jako druhý krok metody: 984a16 – 984a27

Nutnost přechodu od pouhé látkové příčiny k příčině jiného druhu se zakládá v αὐτὸ τὸ πρᾶγμα (a18), v samé povaze zkoumání prvních důvodů jsoucího, tj. ve vykonávání filosofie.

αὐτὸ τὸ πρᾶγμα je dynamického charakteru. Otevírá před námi cestu (ὠδοποίησεν, a18-19), a dokonce nás po ní nutí jít, tj. hledat (συνηράγκασε ζητεῖν, a19). Tato nutnost pramení z našeho vztahu k telos filosofie, kterým je pravda (993b20-21, 984b10). Volba theoretického života²² zavazuje jít vpřed po cestě hledání důvodů jsoucího, tj. způsobů, jak mu jsme schopni porozumět. Nicméně nikdy nejsme nuceni vstoupit tam, kde ještě není cesty (ὠδοποίησεν). To je druhý rys αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Vždy se již pohybujeme v určité oblasti vědění, která je půdou pro její další zpřesňování a rozvíjení. Neexistuje přechod od nevědění k vědění.²³ Neboť se nelze tázat, aniž bych nic nevěděl. Touto oblastí, v které se nyní pohybujeme a chceme ji dále rozvíjet a zpřesňovat, je názor starších na vylučnost látkové příčiny. Ten Aristotelés pro přesnost a přehlednost postupu znovu zopakuje (a16-18).

Místo 984a19-22 je jádrem druhého kroku a hybnou silou celé nyníjší metody. Obsahuje argument, který posouvá zkoumání prvních důvodů k důvodu jiného druhu, než je látkový. Souvětí zní: „εἰ γὰρ ὅτι μάλιστα πάσα γένεσις καὶ φθορὰ ἐκ τινος ἑνὸς ἢ καὶ πλειόνων ἐστὶ, διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον;“ (a19-21). A obratem se ospravedlňuje takovýto postup tázání: „οὐ γὰρ δὴ τὸ γε ὑποκείμενον αὐτὸ ποιεῖ μεταβάλλειν ἑαυτὸ“ (a21-22).

Argument má v textu své místo. První část souvětí (a19-20) se zpětně vztahuje k obsahu základní myšlenky fyziologů o látce jako jediného důvodu jsoucího a část druhá (a21) tento obsah rozvíjí dále směrem k zbyvajícím třem Aristotelovým počátkům a příčinám.

Pro náš postup je rozhodující sledovat, jak v tomto argumentu Aristotelés formuluje hyletickou pozici. Oproti předchozím výskytům zde

²² Způsob života si člověk volí (προαιρούμενοι, *EN* 1095b20).

²³ Každý dovede říci něco k věci (*Met.* α, 1). Na tom Aristotelés postavil známý metodický postup od toho, co je známé nám, k tomu, co je známé prostě (ἀπλῶς) (např. *EN* 1095b2-3). Srv. W. Wieland, cit. d., str. 129.

totiž zaznamenáváme jistý posun. Ještě v ř. a17 (též 983b7) Aristotelés mluví o vylučnosti (μόνην) látkové příčiny, ale o pouhé dva řádky níže v ř. a19, jakoby slevil, mluví už jen o její přednosti (μάλιστα).²⁴ Tázat se, co Aristotela vede k tomuto zmírnění, znamená položit si otázku po smyslu příslovce μάλιστα. Zodpovězení otázky pak závisí na významu úvodního εἰ γὰρ ὅτι, které otevírá porozumění celému souvětí.

(1) A. Kříž překládá: „Neboť i když se každý vznik a zánik děje především z podkladu, ať jest jeden nebo více jich [...]“ Takovýto překlad chápeme tak, že Aristotelés je toho názoru, že každé vznikání a zanikání se děje *především* z podkladu. Pak se ale ptáme. Jestliže každé vznikání a zanikání jest především záležitostí toho, co je látkové, proč je tedy tak nezbytně nutné (z povahy αὐτὸ τὸ πρῶγμα) přejít k dalšímu počátku (a26), jako je ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (a27). Proč μάλιστα? Je účinná příčina pouhým doplňkem příčiny látkové, která nastupuje tam, kde již pro pochopení změny látka sama, resp. τὸ ὑποκείμενον αὐτὸ (a21–22), nestačí? Podle Křížova překladu zřejmě ano. Podle Aristotela však nikoli, protože podklad sám nezpůsobí vlastní změnu (a21–22).

(2) Druhou možnost překladu vytěžíme z průběhu semináře k *Metafysikám A*, kde jsme četli: „Ať už pak každé vznikání a zanikání jest především z nějakého jednoho nebo vícerych.“ Toto čtení na rozdíl od (1) připouští možnost, že myšlenka, že každé vznikání a zanikání jest především z nějakého jednoho nebo vícerych στοιχείων či ὑποκειμένων (viz pozn. 25), není vlastní Aristotelovou pozicí. A právě v připuštění a v následném uvážení této možnosti leží rozdíl mezi čtením (1) a (2). Pak se lze ptát dále, jaká je Aristotelova pozice. Bohužel ji lze vyjádřit pouze negativně. Každé vznikání a zanikání není především z nějakého jednoho nebo vícerych. To znamená, že buď (2a) je z nějakého jednoho nebo vícerych, ale ne především, anebo (2b) je především z něčeho jiného, jenom ne (především) z nějakého jednoho nebo vícerych.

Co se zdá být zřejmým, je, že v obou případech čtení (2) ztrácí smysl otázka po jakékoli nadřazenosti látkové příčiny z čtení (1). Ovšem (2b) zase naopak výslovně zavádí otázku podřazenosti látkové

²⁴ Výraz ἐκ τινος ἑνὸς ἢ καὶ πλειόνων odkazuje k látce. Ať už zastupuje předsokratovský στοιχείον vzhledem (ἐκ μὲν οὖν τούτων, 984a16–17) k 983b18–984a16, anebo Aristotelův následný ὑποκείμενον (984a22).

příčiny. Hierarchizace příčin už v místě 983a28–29 nenachází v *Met. A*, 3 textovou oporu (nýbrž slouží k objasnění účelu nynější metody). A stejně je tomu i zde. Jedině řešení (2a) se jeví vystříhat jakékoli předběžné hierarchizaci příčin. Nabízí možnost, že vznikání a zanikání je stejně tak záležitostí látky, jako všech ostatních způsobů, jak se důvod vypovídá.²⁵

Čtení (2a) se tímto stává klíčem k rekonstrukci významu příslovce μάλιστα.²⁶ Aristotelés ho musí uvést, aby zdůraznil metodickou nevyhnutelnost narušení původní domněnky předsokratitovy, který se dívá na věc zrakem důvodového logu. Takto sama dynamika filosofického zkoumání (αὐτὸ τὸ πρῶγμα, a18) v prostředí důvodového logu hnána pravdou (viz 984b10) nutí (συντηνάγκασε, a19) zpětně staré myslitele ihned kontrolovat dostatečnost výsledku o vylučnosti látky. V duchu dosavadního postupu (προϊόντων δ' οὗτος, a18) je zapotřebí se zřeknout absolutní platnosti výsledku a připustit prostor pro možnou přítomnost další příčiny. Příslovce μάλιστα tento prostor vytváří. Na rozdíl od prvního kroku nynější metody, kde jde o to, vykázat přítomnost látkové příčiny, se nyní stejnými prostředky (odůvodněním) ověřuje její nárok na skutečnou jedinečnost.

Teprve metodické zpochybnění hyletické pozice příslovcem μάλιστα otevírá cestu k možnosti vlastního tázání (διαπορήσαι předchází ζητεῖν, 995a34–35). Z pozice vylučnosti látkového důvodu je totiž jakékoli další důvodové tázání bezpředmětné, jak je vidět ve slabší podobě z Křížova překladu (1).²⁷ Nyní může vystoupit na světlo vlastní důvodová otázka z druhé části souvětí: „διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον;“ (a21), která prověří absolutnost hyletické pozice. Tato otázka je pak zlomem přechodu od látkového důvodu k důvodu jiného druhu.

Zvláštní je, že Aristotelés tuto důvodovou otázku vůbec zmiňuje. Celý argument bychom totiž mohli sestavit tak, aniž bychom museli natolik očividně tematizovat, na základě jaké otázky, tj. postupu úva-

²⁵ Srv. Alexandros z Afrodiasias, *De Fato*, 3, který vykládá čtyři Aristotelovy příčiny jako příčiny stejného řádu jedné věci, sochy. Pro případnou hierarchizaci, je zapotřebí zdůraznit, že přednost té které příčiny závisí na příslušném ohledu.

²⁶ V obou čteních se μάλιστα vztahuje ke slovesu, nikoli k sousloví πάσα γένεσις καὶ φθορά. Jinak není jasné, proč by Aristotelés dále mluvil o μεταβολή (984a22, 23, 25), která je širší než γένεσις καὶ φθορά (984a 32–b1). Přesto se ale nechá vystihnout jako πάσα γένεσις καὶ φθορά (984a20).

²⁷ Srv. T. H. Irwin, cit. d., str. 158.

hy, jsme došli k námitce-premise v ř. a21–22 o samovolné nezměnitelnosti podkladu, která překonává hyletickou pozici. Námitka je dostatečně objasněna na příkladu. Že se kus dřeva nebo železa sám od sebe nepromění v lehátko nebo sochu, prohlédne dnes asi každý (a21–25). Nestačí jen živelná rozmanitost „hyletických dat“, ale je zapotřebí i jednotícího, pořádkujícího činitele, kterým je duše s rozumem, jak správně postřehl Anaxagoras (984b19).²⁸

Pozorujeme, že přítomnost důvodové otázky vzhledem k obsahovému vyvrácení hyletické pozice je v textu jaksi nadbytečná. Vylučovacím postupem proto vysvětlíme její přítomnost metodickou stránkou věci.

Víme, že αὐτὸ τὸ πρῶγμα v sobě nese dva dynamické rysy. Jestliže pravda je důvodem jeho nutného působení, pak otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; je jeho cestou. Nebo o čem jiném Aristotelés mluví, když říká, že „zkoumání samo jim vystavělo cestu“ (a18–19)? Již v tomto okamžiku myslí na důvodovou otázku διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον;, která je ztělesněním stavitelského rysu αὐτὸ τὸ πρῶγμα. Proto už zde v 984a16–19, ještě než byla plně vyslovena, ruší představu fyziologa o výlučnosti látky jako důvodu jsoícího.

Z našeho pohledu je patrné, že důvodová otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; není nějakou příležitostnou reakcí na předcházející úsek souvětí. Přestože se k němu vztahuje, nemíří přímo na žádnou z jeho obsahových částí. Stěží totiž nalezneme v prvním úseku souvětí nějaké vhodné neutrum, které by v úseku druhém bylo zastoupeno zájmenem τοῦτο. Jedinou možností je τινος ἑνός. Ovšem volba této varianty nijak neposouvá zkoumání k další příčině. Naopak

²⁸ Uvědomění si stále přítomnosti estetického světa, které Aristotelés v 983b17–18 (viz II. část) přijal za své, ústí ve spise *O duši* v myšlenku subjektivity. Důvody jsou výkonem myslící duše (*De an.* 410b10–14). Srv. R. K. Sprague, *A parallel with de Anima III*, 5, in: *Phronesis*, 3, 1972, str. 250–251; o centrálním postavení účinné příčiny viz T. H. Irwin, cit. d., str. 95–97.

Lákavá noetická otázka, jak je možné, že takovouto z dnešního hlediska samozřejmost první filosofové nebrali vůbec v úvahu, by nás zanesla za hranice našeho současného zájmu o metodu. Na okraj můžeme říci, že Aristotelés, aby dovedl důvodovou otázku k jinému důvodu, než je látkový, volí příklady artefaktů, které jsou skvělým prototypem předmětnosti. Vlastní předmětnost staví pathetickou afekci látky, která se u prvních filosofů stále uchovává (983b13), do role skryté potenciality. Tím vzniká v jsoícím napětí mezi ideálním εἶδος vůči ὕλη, které je fyziologům cizí a které ponechává prostor jak pro jednotícího činitele látky, tak pro ideální důvod sám.

ustrne na řešení alternativy, zda se všechno vznikání a zanikání odehrává na základě jednoho nebo víceroch στοιχεῖα či ὑποκείμενα. A to je problém, který zde Aristotela nezajímá.

V případě, že zájmeno τοῦτο je neutrálním shrnutím sousloví πάντα γένησις καὶ φθορά, pak je zapotřebí takového zastoupení myslet šířeji. A to v takovém rozsahu, aby pokrylo i oblast mimosmyslového jsoouca, jakým jsou např. pochody myšlení.²⁹ Použití důvodové otázky není pevně svázáno s předsókratovským πάντα γένησις καὶ φθορά.

Samotná přítomnost důvodové otázky a nemožnost přiřadit zájmenu τοῦτο konkrétní podobu na základě předchozího textu nás zavazuje myslet důvodovou otázku zcela obecně. Musíme ji vidět jako otázku ne po určitém obsahu, který nás v tu chvíli zajímá, ale jako otázku vyjadřující, jakým způsobem přistupujeme k jsooucímu vůbec, jak jsme ho schopni myslet a porozumět mu. Důvodová otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; je otázkou metodickou.

Otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; se nejen neomezuje na smyslovou oblast fyziologů, ale ani neústí výhradně v ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (a27). Tuto její obecnou orientaci si Aristotelés plně uvědomuje a dokládá ji vysvětlením v ř. a21–22 a příkladem v ř. a22–25. Teprve tyto dávají důvodové otázce konkrétní obsah a určí její směr a konečný cíl, kterým pak je ὄθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως (a27). Důvodová otázka „Proč se toto má tak a tak a co je [toho] důvodem?“ je způsobem Aristotelova přístupu k jsooucímu a jako taková je se svým *proč* základem všech *proto* oněch čtyř prvních Aristotelových důvodů z úvodu kapitoly.

IV. Zhodnocení

V této spojitosti je jasné, proč jsme upřednostňovali metodickou stránku Aristotelova shrnutí v prvním kroku nynější metody. Dřívější mínění prvních filosofů je nutné předvést způsobem, který by se nevymykal formě tázání v kroku druhém. Takto je důvodová otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; se svým *proč* metodicky zcela konzistentní se všemi *proto*, tj. s premisami a důvody hyletické pozice, v kroku

²⁹ Srv. T. H. Irwin, cit. d., str. 519, pozn. 4: „It is true that unchanging as well as changing things may have an Aristotelian aitia. If we ask for the aitia of a triangle's having angles adding up to 180 degrees or of a syllogistic conclusion (srv. 194b27–8, 195a18–19) [...]“ a H. Seidl, cit. d., str. 275. O ideji a látce matematických objektů viz např. *Post. an.* 79a7–10, *De an.* 431b12–17, *Met. M.*3.

prvním. Její způsob tázání je adekvátní jakémukoli důvodovému odpovídání, tudíž i sylogistickému. Není ale dodatečnou reakcí na toto odpovídání. Ztělesňuje Aristotelův postoj k jsoucímu, z jehož základů takováto možnost odpovídání, které je obrazem o našem porozumění jsoucímu, pramení. Otázka „Proč se toto má tak a tak a co je důvodem?“ je přítomna už v samotném začátku nynější metody. Jen díky této otázce je Aristotelés s to v prostředí důvodového logu, které je její zásluhou, vyložit mínění prvních filosofů a dále je rozvíjet.

Vzhledem k Aristotelově definici filosofie jako pozorující vědy prvních příčin a počátků můžeme směle tvrdit, že otázka διὰ τί τοῦτο συμβαίνει καὶ τί τὸ αἴτιον; provází Aristotela v každém okamžiku jeho zkoumání (1041a 10–11). Je to otázka, která zakládá a formuje cestu jeho myšlení. Stojí vedle zrodu filosofie z údivu (982b12–13) a vede k možnosti uchopit filosofii i s její tradicí přes učení o čtyřech základních důvodech (aspektech myšlení) z jednotného motivu.

Zusammenfassung

Die Überlegung über die Implikationen der Aristotelischen Methode in *Met. A*, 3, 983b5–6 hat ergeben, daß die Untersuchung der Ursachen ein geeignetes Mittel darstellt, die Entwicklung der Philosophie von einem einheitlichen Motiv aus zu erfassen. Das Problem besteht darin, daß Aristoteles vier Arten der Ursachen vertritt (983a27–32), während die ersten Philosophen lediglich die materielle Ursache von welcher Art auch immer anerkannt hatten (983b7). Anhand einer Darstellung der Art und Weise, wie die ersten Philosophen von Ursachen sprachen (983b6 – 984a16), stellt Aristoteles fest, daß auch sie das Seiende von der Ursache her verstanden haben (983b3–4). Die Frage, warum die Materie ihrerseits eine einzige Ursache sei, kann Aristoteles erst vorlegen, nachdem er mit seinen Vorgängern eine gemeinsame Sprache fand. Aristoteles wendet dabei ein, daß z.B. weder eine Statue noch ein Bett von einem Metall oder Holz aus verstanden werden könne. Denn es könne weiter gefragt werden, warum diese Annahme gelten sollte (984a21). Durch eine weitere Fragestellung „warum“ kann die materielle Ursache um die übrigen drei Ursachen ergänzt werden. Da die Materie der ersten Philosophen ihrerseits eine Antwort auf die Frage „warum“ zum Ausdruck bringt, kann man die weitere Entwicklung dieser Frage für die Entwicklung der Philosophie selber halten.